

življenjskega prostora. Pri tem se sproti odpirajo znanstvena in moralna vprašanja preživetja, kar na različnih področjih narekuje, da se teorija in praksa z različnih področij sproti srečujeta in posvetujeta. Na tem spoznanju je v drugi polovici prejšnjega stoletja nastala uporabna etika, ki je kot praktična (sub)disciplina osredinjena na konkretne družbene probleme in etične dileme. S predpostavko skupnega potenciala raznolikosti in vključevanja, da lahko vsakdo pod enakimi pogoji sodeluje in svobodno izraža svoje mnenje pri urejanju skupnih zadev, med katerimi je življenjski prostor gotovo vrednota najvišjega reda, uporabna etika spodbuja k preudarnemu in vzajemno spoštljivemu, deliberativnemu razpravljanju in odgovornemu ravnanju, tako da se razumni ljudje v vseh pogledih izogibajo zaostrovanju in polarizaciji različnih interesov, izsiljevanju, grožnjam in nasilju.

Prispevek Uporabna etika in prostorska problematika je prirejena različica razprav in gradiva okrogle mize, Vključevanje javnosti za transparentno, kakovostno in odgovorno urejanje prostora, organizirane v okviru letošnjih Nomotehničnih dnevov.¹ Na več mestih povzema raziskavo o zakonodajni sledi in vključevanju, opravljeno v okviru Inštituta za ustavno pravo v Ljubljani.²

2. Uporabna etika in pravo

Etična teorija je tradicionalno razdeljena na dve glavni področji, metaetiko in normativno etiko. Metaetika obravnava vlogo in pomen jezika morale, denimo glede vprašanj, kaj je pomen ali vsebina etičnih pojmov, kot so »pravilno«, »napačno«, »dobro«, »zlo« itn. Podobna vprašanja so tudi na pravnem področju predmet (moralne) filozofije. Kako naj v pravu ravnamo in kaj sta zanj »dobro« oziroma »zlo«, pa je tipično vprašanje pravne aksiologije ali etike prava.³ Normativna etika zajema moralno teorijo ter uporabno ali praktično etiko. Prva se ukvarja z vprašanji, katere vrste stvari so dobre, katera dejanja so pravilna, kaj je v moralnem smislu značilno za razmerje med pravilnim in dobrim. Uporabna ali praktična etika, osredinjena na konkretne družbene razmere, probleme in etične dileme, vrednoti posamezne primere dobre in slabe prakse ter pravilnega ali napačnega delovanja institucij. Kot referenčni okvir jo pri tem vodijo splošna načela, pluralizem vrednot in moralna prepričanja, v našem primeru denimo splošna načela in prepričanja o življenjskem prostoru in naravnih dobrinah kot skupnem dobru in vrednotah najvišjega reda.⁴

¹ XV. Nomotehnični dnevi, 24. maj 2017, Pravna fakulteta v Ljubljani, Inštitut za primerjalno pravo; <www.ipp-pf.si/nomotehnicni-dnevi> (30. 9. 2017).

² Glej Igličar in dr.

³ Pavčnik, str. 74.

⁴ Prim. Jamieson, str. 46, 145, 153–155.

Začetek uporabne etike izhaja iz 60. let prejšnjega stoletja, ko so znanstveniki in praktiki z različnih področij na podlagi študij primerov ugotavljali, da lahko le s celostnim pristopom ter interdisciplinarno izmenjavo uporabnega znanja skupaj rešujejo kompleksne probleme in etične dileme, denimo glede biomedicinskih raziskav, kloniranja, evtanazije, samomora, smrtne kazni, splava, seksizma, rasizma, ksenofobije, svetovne revščine, lakote, okoljskih in prostorskih problemov, neenakosti in izključevanja ali diskriminacije, vprašanj migracijske in begunske problematike, nasilnega ekstremizma in terorizma, oboroževanja in vojn. Večinoma z istim namenom je uveljavljena na pravnem in drugih področjih.⁵

Medtem ko njen teoretični okvir ostaja moralna filozofija, danes uporabno etiko povezujejo z različnimi znanstvenimi področji, od nevroznanosti in psiholoških teorij vrednot do modeliranja etične infrastrukture s kognitivnimi sestavinami in funkcijami človeške ter umetne inteligence.⁶ Pri prepoznavanju (diagnosticiranju) konkretnih življenjskih primerov, problemov ali etičnih dilem, njihovi konceptualizaciji in opredelitvi je poudarek uporabne etike na spoznavnem vidiku.⁷ Pri tem izhaja iz omenjenih teorij o spoznavnih in moralnih vrlinah ali krepostih dobrega spoznanja, tako da v praksi ni bistvene razlike med uporabno etiko in praktičnim (operativnim) pristopom na pravnem področju.⁸ Na obeh področjih so torej poleg normativnega izhodišča ključne spoznavne in moralne vrline tistega, ki spoznava in vrednoti dejansko stanje. Na zavestni ravni se ta proces odraža kot občutenje ali doživljanje sebe in okoliškega sveta. Spoznanje, kot rezultat telesnih in duševnih aktivnosti, notranjih povezav in dialoga z bolj ali manj intenzivno izmenjavo informacij v notranjem (duševnem) in zunanjem okolju daje občutek resničnosti. Moralne vrline pa delujejo kot vrednotna podlaga, dispozicija ali merilo notranje dolžnosti, ki se navzven kaže bodisi kot moralno ali pravno odgovorno ravnanje do drugega ter naravnega in družbenega okolja. Kot je v svoji Filozofiji prava zapisal Radbruch, nasprotje »zunanost-notranost«, nekoč merilo razlikovanja med moralnim in pravnim področjem, je tukaj preseženo. Ni področja »notranjega« in »zunanjega« vedenja, ki ga ne bi mogli podvreči tako moralnemu kot pravnemu vrednotenju. Vez med obema normativnima področjema v večji meri obstaja v tem, da je morala smoter prava in osnova za njegovo zavezujočo veljavnost. Zavezujočo moč prava lahko utemeljuje le morala.⁹

⁵ Beauchamp, v: Frey in dr. (ur.), str. 1–15.

⁶ Tillman, str. 3, 11, 149.

⁷ O spoznanju ter etičnih in pravnih dilemah pri (diskrecijski) presoji in odločanju o javnem interesu je nekaj povzetkov v mojem prispevku *Obvladovanje tveganja pri nastajanju in sprejemanju predpisov*, v: Ude (ur.), str. 107–108.

⁸ Glede razlikovanja med »dobrim« in »zlim« v pravu je, kot navaja Pavčnik, tipično vprašanje etike prava. Na istem mestu pa nadaljuje, da je vedenje ali spoznanje o tem predmet gnoseologije ali epistemologije prava, prav tam, str. 74.

⁹ Dreier in dr. (ur.), str. 70–79.

Z vpetostjo v svet moralne filozofije, metaetike in teorij normativne etike, na drugi strani z osredinjenostjo na konkretne družbene probleme in etične dileme uporabna etika v vsakdanjem življenju, tako kot je značilno za pravo, stavi na praktično (operativno) razlago normativnega in dejanskega sveta.¹⁰ Z vrednotenjem izhaja iz referenčnega okvira, v katerem so vrednote hkrati najvišji cilj in motivacijski dejavnik. Pri vsem tem pa se zanaša na osebnost kot celoto, ki v svojem kognitivnem aparatu sprejema najboljše možne odločitve o skupnem dobru in vrednotah dobrega življenja v skupnosti. V tem procesu, ko iz notranjega komunicira z zunanjim svetom, uporabna etika išče odgovore na metaetična vprašanja, kaj je »pravilno«, »napačno«, »dobro«, »zlo« itn. Sprejete odločitve sproti primerja glede na referenčni okvir. Če to primerjamo z dognanji teorije prava, opraviti imamo s (pravnim) vrednotenjem – z razmerjem, kot navaja Pavčnik, v katerem si stojita nasproti normativno in dejansko (tudi zamišljeno) izhodišče. V tem razmerju razlaga ni le »rekonstrukcija misli, ki je v zakonu«, ampak je tudi vrednostna konstrukcija, normativno in dejansko zgrajena na konkretnem življenjskem primeru, problemu ali dilemi. V primeru, ko pravni subjekt razlaga normativni (pravni) akt glede na primer, ki ga mora razrešiti, se ta razlaga imenuje praktična (operativna) razlaga. Ne glede na to, kdo je razlagalec, ji daje poseben pomen praktični primer, ki je vselej del konteksta, v katerega sta razlagalec in razlaga vpeti.¹¹

2.1. Integriteta

Z gledišča tega prispevka ter primerjave med uporabno etiko in pravom velja opozoriti še na večstranski pomen besede *integriteta*. Njena raba v praksi očitno narašča, tako v pravnem kot etičnem pogledu. Razlage pa se gibljejo od poenostavljenih (pavšalnih, banaliziranih) do poglobljenih in znanstveno podprtih. Tiste, ki proizvajajo pojmovno zmedo, večinoma pozabljajo izvorni pomen *integritete* in njeno nesporno vlogo pri nedotakljivosti človekovega dostojanstva ter varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Glede tega, praksa Evropskega sodišča za človekove pravice, na katero se v odločbah sklicuje Ustavno sodišče RS, ugotavlja, da je integriteta standard celovitosti, ki jamči nedotakljivost osebe v telesnem in duševnem pomenu. Glede vloge in rabe besede integriteta v smislu notranje dolžnosti in moralne odgovornosti, bodisi v etiki, pravu ali politiki, so za teoretično razlago gotovo najbolj kompetentni moralni filozofi. Ker je od vsega začetka očitno žrtev pojmovne zmede, je v tem okviru še vedno deležna številnih pomislekov glede njene uporabne vrednosti. Marmor denimo v zvezi z zakonodajnim postopkom navaja, da integriteta ni niti ideal, niti vrednota, niti je kaka posebej pomembna kategorija.¹² Zato, poudarjam, bi veljalo pri njeni razlagi v moralnem

¹⁰ O praktični (operativni) razlagi v pravu glej Pavčnik, str. 479.

¹¹ Prav tam, str. 481.

¹² Marmor.

(etičnem), političnem in pravnem pogledu notranje dolžnosti in odgovornosti izhajati iz tega, kar moralni filozofi tudi pri nas ugotavljajo, da ima integriteta le vlogo nekakšne »metavrline«, univerzalne dispozicije za delovanje v skladu s pravili.¹³

Upoštevanje metaetično naravo ter potrebo po dosledni razmejitvi njene vloge pri celovitosti in nedotakljivosti osebnosti, je pomen integritete v pravu nekako najbližji razlagi »občutka za pravo mero, pravnega občutka, občutka za pravičnost«. ¹⁴ Kakor koli temu rečemo, je drugotnega pomena. Poglavitno je, da nas »nemir oplazi«, da se ga zavemo in se nanj človeško in strokovno odzovemo.¹⁵ Kar zadeva namen zakonodajalca pri njeni opredelitvi v področnem zakonu – Zakonu o integriteti in preprečevanju korupcije (ZIntPK),¹⁶ bi integriteti verjetno najbolj koristilo, če bi se dejansko držali tega, kar o njej kot metavrlini menijo moralni filozofi. Od tod naprej bi se integriteti pri upravljanju javnih zadev, denimo v postopku priprave, sprejemanja in izvrševanja prostorskih predpisov, bolj kot s filozofiranjem približali s spoštovanjem temeljnih načel pravne države in tega, kar pri kakovosti pravnega urejanja na sistemski ravni določajo standardi zakonodajne dejavnosti. V tem okviru je posebej naglašen pomen nomotehnike, ki lahko v veliki meri prispeva k pravni varnosti in odgovornosti z jasnimi in s preglednimi formulacijami pravnih pravil ter njihovo skladnostjo in vpetostjo v koherentni pravni sistem.¹⁷

Pri konkretnih upravnih postopkih bi integriteti prav tako koristilo, če bi dosledno upoštevali, kar praktično na vseh pravnih področjih zahtevajo temeljna postopkovna načela zakonitosti, varstva pravic in javnih koristi ali javnega interesa, materialne resnice, proste presoje in prostega preudarka, dolžnosti govoriti resnico ter pošteno uporabljati pravice in pooblastila. To je po mojem ključno, da lahko integriteta s svojo metaetično naravo, normativno opredelitvijo in zakonodajalčevim namenom v področnem zakonu (3. točka 4. člena ZIntPK: »... 'integriteta' je pričakovano delovanje in odgovornost posameznikov in organizacij pri preprečevanju in odpravljanju tveganj, da bi bila oblast, funkcija, pooblastilo ali druga pristojnost za odločanje uporabljena v nasprotju z zakonom, pravno dopustnimi cilji in etičnimi kodeksi«) morda le zaživi v pravni in etični praksi. V nasprotnem bo integriteta, brez uporabne etike in praktične, operative razlage v pravu ostala votel miselni konstrukt, ki se vse bolj odmika logiki zdravega razuma in vsakdanjega življenja tudi na prostorskem področju. Kot vodni top, ki meša meglo, da pade umetni sneg ter prekrije odpadke in umazanijo v prostoru.¹⁸

¹³ Strahovnik, v: Kećanović in dr. (ur.), str. 127–150.

¹⁴ Pavčnik, str. 145.

¹⁵ Prav tam, str. 620.

¹⁶ Ur. l. RS, št. 45/10, in spremembe; glej 3. točko 4. člena.

¹⁷ Igljčar in dr., str. 7–9.

¹⁸ O tem, zakaj beseda integriteta izgublja ugled, glej Kećanović 2015a.

3. Prostor vključujoče družbe in deliberativne demokracije

Vključevanje je osrednji pojem uporabne etike, njenega namena, vrednot in prepričanj o dobri in pravični družbi. Z istim namenom je opredeljeno v politiki Vlade Republike Slovenije: »Sodelujemo z vsemi deležniki na pravičen in organiziran način, jih seznanjamo in vključujemo v procese tako, da zagotavljamo vključenost vseh ključnih deležnikov, še posebej najranljivejših skupin. Delujemo etično, profesionalno, strokovno, racionalno, odgovorno in samostojno v zakonitih in razumnih rokih.«¹⁹ Na splošno pa je pri vključevanju tudi v okviru tega prispevka treba poudariti, da je vedno v nekem določenem sorazmerju z izključevanjem.²⁰

Prostor vključujoče družbe in deliberativne demokracije v političnem, ustavnopravnem pomenu izraža temeljno predpostavko enakih možnosti, da lahko vsakdo sodeluje pri upravljanju javni zadev, na tak način vpliva na svoj družbeni položaj in išče smisel življenja v skupnosti. V prispevku se s to predpostavko navezujem na razširjeni koncept vključujoče in varne družbe, za katerega se zavzemam pri zagotavljanju varnosti in urejanju vseh drugih javnih zadev tako, da je to primerljivo tudi s cilji Agende 2030.²¹ Ta v 17 splošnih in 169 konkretnih ciljih med drugim navaja, da sta trajnostni razvoj in svetovna družba prihodnosti odvisna od vključevanja na vseh ravneh.²² Institucionalno je za vključujočo in varno družbo ključen 16. cilj Agende 2030, ki govori o tem, da je treba oblikovati učinkovite, odgovorne in vključujoče institucije na vseh ravneh. Od tega je v največji meri odvisno uresničevanje vseh preostalih ciljev Agende 2030, saj je stabilen in učinkovit institucionalni okvir ključen za gospodarski, okoljski, prostorski in druge vidike trajnostnega razvoja ter napredka vključujoče in varne družbe, tako na svetovni kot na nacionalni ravni.²³

V okviru tega, kar je opredeljeno kot temeljni namen uporabne etike, da je osredinjena na konkretne družbene probleme in etične dileme, je koncept vključujoče in varne družbe povezan s teorijami deliberativne, posvetovalne demokracije, ki so rezultat teoretičnih premislekov o pravični in dobri družbi. Tako vključujoča in varna družba kot deliberativna demokracija v središče javnega prostora postavljata načelo javnosti in razpravljanja kot pogoj za nepristranski in pravičen postopek.²⁴ Če se na tej točki vrnemo k zgornjim ugotovitvam o ustavnoprav-

¹⁹ Glej dokument Politika napredka in kakovosti sodobne javne uprave, ki ga je sprejela Vlada Republike Slovenije.

²⁰ Igljčar in dr., str. 19–22.

²¹ Primeroma se sklicujem na Gradivo 3. posveta nacionalne platforme o preprečevanju nasilne radikalizacije in terorizma, ki je potekal 22. 6. 2017 na Brdu pri Kranju.

²² Igljčar in dr., str. 18.

²³ Primerjaj Strategijo razvoja Slovenije 2030 – osnutek, ki je v času, ko je ta prispevek nastal, še v pripravi; Služba Vlade RS za razvoj in evropsko kohezijsko politiko; <www.svrk.gov.si/si/delovna_podrocja/razvojno_nacrtovanje/strategija_razvoja_slovenije_2030_v_pripravi/> (13. 10. 2017).

²⁴ Kečanovič, v: Kocbek (ur.), str. 1239.

nem vidiku, se koncept vključujoče in varne družbe skupaj z deliberativno demokracijo odraža v logičnem zaporedju temeljnih načel in ustavnih določb o neposredni demokraciji, po katerih je oblast v rokah ljudstva, vsakomur pa so pod enakimi pogoji zajamčene (politične) pravice svobodnega zbiranja in združevanja, dostopa do informacij javnega značaja, svobodnega izražanja in sodelovanja pri upravljanju javnih zadev.²⁵

Kar zadeva reševanje konkretnih primerov, problemov in dilem, se prepoznavanje (diagnostičiranje), konceptualizacija in opredeljevanje vedno začne z notranjim dialogom, ki gnezdi v spoznavnih in moralnih vrlinah osebnosti. Končni razsodnik je medosebno (intersubjektivno), dialoško razmerje vseh, ki v posamičnem primeru sodelujejo, razpravljajo in argumentirajo. V tem procesu tako uporabna etika kot pravo z istim namenom preudarnega in vzajemno spoštljivega dialoga pričakujeta, da se razumni ljudje izogibajo pretiranemu zaostrovanju ali polarizaciji »naših« in »vaših« interesov, poskusov izsiljevanja, pritiskov ali groženj. Glede tega se vključujoča in varna družba z deliberativno demokracijo ob ustavno zajamčenih pravicah in svoboščinah navezuje na etiko javne besede (diskurza) ali komunikacijsko etiko. To je tudi normativni pogoj za uveljavljanje načela javnosti kot vrhovnega etičnega in organizacijskega načela, ki je nadrejeno celo lastninski pravici in svobodi tiska.²⁶ V antični državi *polis* so primerljivo dialoško metodo pri urejanju skupnih zadev označevali z besedo *isegoria*.²⁷ Sodobniki ji pravijo *deliberativna*, posvetovalna demokracija. Pojem sicer pripisujejo Besetteu, ki naj bi ga začel uporabljati pri sklicevanju na razprave v ameriškem kongresu, vendar pomeni veliko več. Deliberativna demokracija je način razmišljanja o politiki, ki poudarja javno izmenjavo mnenj med enakopravnimi državljani in ne zgolj štetje glasov ali politično predstavništvo. Je odziv na pereče razmere, v katerih politika predstavniške demokracije nima ravno velike podpore v javnosti, tako da se ob pomanjkanju zaupanja sooča s problemi demokratičnega deficita in (ne)legitimnosti.²⁸

3.1. Vključevanje skupnega potenciala raznolikosti

Vključevanje skupnega potenciala raznolikosti z vrednotami in uporabnim znanjem, ki ga en sam poklic, kaj šele en sam domnevni strokovnjak enostavno ne premore, je med temeljnimi predpostavkami interdisciplinarnosti, kar je, kot rečeno, značilnost uporabne etike, dobrega ter učinkovitega reševanja konkretnih problemov in etičnih dilem v vsakdanjem življenju. Bolj so življenjske situacije zahtevne, večja je potreba po interdisciplinarnem pristopu, kar po naravi stvari presega meje enega samega področja. Zato znanstveniki in praktiki na različnih področ-

²⁵ Grad in dr.

²⁶ Primerjaj Splichal (ur.).

²⁷ Boniolo, v: Magnani (ur.).

²⁸ Parkinson; Igličar in dr., str. 14.

jih, tako kot ob rojstvu uporabne etike, ugotavljajo, da reševanje kompleksnih vprašanj zahteva soprisotnost vseh sodelujočih, kar je značilnost ustvarjalnega delovanja. V primeru Slovenije, ki spada med majhne države, je vključevanje skupnega potenciala raznolikosti in vrednot v družbi znanja nujno. Majhna država si ne more privoščiti, da bi raziskovali prav vse »na novo«. Pozornost do sprememb in skupnih teženj terja preseganje individualizma na vseh ravneh. Temu primerno že v samem spoznavnem procesu, ki je sicer vse bolj vključujoč, v določenih razmerjih pa enostranski in izključujoč. Raziskovalci in praktiki naj bi zato sodelovali od vsega začetka, že pri prepoznavanju (diagnosticiranju) problema, njegovi konceptualizaciji in opredelitvi.²⁹

S širokimi in enakimi možnostmi za vključevanje ter preudarno in strpno, deliberativno razpravo pri upravljanju javnih zadev se tudi na prostorskem področju krepi legitimnost, pravna in moralna veljavnost sprejetih odločitev.³⁰ Če je vloga formalnih sistemov in postopkovnih (proceduralnih) pravil, da vzdržujejo družbeni red in sistem družbenih odnosov, vključevanje z deliberativno razpravo omogoča raznolikost in širino posvetovanja, kritično preverjanje in demokratičen nadzor nad izvrševanjem političnih odločitev. V tem pogledu se vključujoča in varna družba z deliberativno demokracijo začne pri vprašanjih preglednosti postopkov, dostopa do informacij javnega značaja in množičnega komuniciranja. Tako je na primer v zakonodajnem postopku celotno delo zakonodajnega telesa vezano na načelo javnosti. Vsi ti elementi spadajo k odgovoru na vprašanje, ali imajo državljani ne le formalne, temveč dejanske možnosti za sodelovanje (participacijo) v vključujočem javnem prostoru, kjer z dejavnim vplivom na politične odločitve dejansko lahko vplivajo na svoj družbeni položaj in smisel življenja v skupnosti.³¹

3.1.1. Primeri dobre prakse vključevanja in deliberativnega urejanja javnih zadev na prostorskem področju

Predstavniki akademske stroke, ki sodelujejo pri oblikovanju strateških odločitev na področju urejanja prostora, poudarjajo pomen vključevanja in široke izmenjave uporabnega znanja med prebivalci, načrtovalci in odločevalci v prostorskih zadevah.³² Uporabno znanje javnosti ali tako imenovano modrost množic (angl. wisdom of the crowds ali crowd wisdom) o prostoru je nadvse dragocen vir informacij lokalnega prebivalstva o njihovem bivanjskem okolju, ki temelji na izročilu več generacij o povsem specifičnih prostorskih omejitvah, kot so poplavnost, plazovitost, osončenost, kakovost zemlje in drugo.³³

²⁹ Mlinar, str. 20–55.

³⁰ Igličar in dr., str. 28–31.

³¹ Kečanović 2014.

³² Nared, v: Bartol in dr., str. 13–15.

³³ Bizjak, v: Cerkvėnik in dr., str. 188–189.

Med konkretnimi primeri dobre prakse, kako zlasti mlade vključevati v načrtovanje in urejanje prostora, so navedene oblike vključujočega (participativnega) akcijskega raziskovanja in prostorske (arhitekturne, urbanistične, planerske) delavnice. Vključujoče akcijsko raziskovanje in načrtovanje na eni strani širi obzorja udeležencev, na drugi strani pa daje dragocen prispevek v obliki strokovno podprtih analiz, etičnega vrednotenja in ciljev razvoja, vizije in ukrepov za doseganje zastavljenih ciljev.³⁴ Primeri urbanističnih delavnic, ko občine skupaj s prebivalci in stroko iščejo najboljše možne rešitve, so ponekod že uveljavljeni kot dobra praksa vključevanja v zgodnjih fazah urejanja prostora.³⁵ Urbanistične delavnice spodbujajo udeležence, da se na interaktiven način učijo kritičnega odnosa do lastnega dela, ki ga usmerjajo pedagogi s pomočjo strokovnjakov v lokalni skupnosti, tj. kako prepoznati značilnosti prostora in opredeliti probleme ter kako jih s pomočjo teoretičnih in praktičnih znanj razrešiti. Komunikacija med njimi poteka vsestransko, vsem je skupni cilj reševanje problema ali pa njegovo iskanje, predvidevanje razvoja dogodkov, dejavnosti in procesov v prostoru. V ta namen se na podlagi zaznanih problemov in želja izoblikujejo različni razvojni scenariji, ki nastanejo s pomočjo strokovne in laične javnosti ter prenosa tujih vzorcev in primerov iz prakse. Izpostavljeni izzivi in problemi predstavljajo temelj za oblikovanje novega spoznanja in nadgradnjo razumevanja prostorskih procesov.³⁶

Dobra praksa načrtovanja in projektne delo v okviru urbanističnih delavnic potrjuje, da vključevanje strokovne in splošne javnosti s preglednostjo in sledljivostjo prispeva k doseganju stopnje legitimnosti prostorskih rešitev. Od vključevanja je odvisna tudi širša strokovna in javna podpora posamezni rešitvi.³⁷ Pri načrtovanju posega v lokalnem okolju se v vsakem primeru najprej vzpostavijo določena pričakovanja ter stiki med predstavniki lokalne skupnosti in investitorji. Če so uspešni, jim sledijo razvojne vizije in možne fizične rešitve, katerih zagovorniki večinoma nimajo zadostnih strokovnih in drugih relevantnih argumentov za njihovo utemeljitev. Na drugi strani je treba upoštevati, da se pri lokalnih prebivalcih že pri naznanitvi javnosti o nameri za določeno gradnjo upravičeno vzpostavijo določena vprašanja o racionalnosti, dejanskih potrebah, ustreznosti oblik, možnih in dejanskih vplivih na okolje ter drugih dilemah, na katere praviloma mora primerno odgovoriti predlagana rešitev. Zato mora proces pridobivanja ustrezne rešitve zagotoviti celostno obravnavo dane problematike, kar poleg izhodišč investitorjev vključuje upoštevanje vseh preostalih pričakovanj in pogojev vpletenih akterjev, na tak način pa onemogočiti favoriziranje enostranskih namer, ki vodijo v neželene rešitve.³⁸

³⁴ Nared, str. 13–15.

³⁵ Gabrijelčič in dr.

³⁶ Prav tam.

³⁷ Čok, v: Gabrijelčič in dr., str. 102–109.

³⁸ Prav tam, str. 103.

4. Uporabna etika na obrobju prostorske problematike

Med pogostejšimi vzroki prostorske problematike so primeri, ko posamezniki ali interesne skupine na nesprejemljiv način posegajo v prostor kot skupno dobro, da bi v škodo javnega uveljavili osebni ali drug interes. V povezavi s tem so okoliščine in nedopustna ravnanja pri upravljanju javnih zadev, ki oškodovanje javnega interesa s protipravnim prilaščanjem ali razvrednotenjem (degradacijo) prostora omogočajo ali podpirajo. Posledice opozarjajo, da obstoječi pravni in institucionalni mehanizmi preprečevanja in obvladovanja prostorske problematike v danih okoliščinah niso učinkoviti. Če ob protipravnem prilaščanju prostora pogledamo primere neustreznega ravnanja z industrijskimi odpadki in drugimi nevarnimi snovmi, vidimo, da so posledice tudi na tem področju prestopile meje pravne dopustnosti in institucionalnega nadzora.³⁹ Znanost je sicer zmožna spremljati nekatere učinke posameznih nevarnih snovi.⁴⁰ O posledicah strupene mešanice, ko premešane skupaj učinkujejo, pa tudi znanost lahko bolj ali manj ugiba.⁴¹

4.1. Nasprotje interesov, pritiski in ogrožanje varnosti v prostorskih zadevah

Kljub zavedanju, kako je prostor izjemnega pomena za preživetje, so vse večji prostorski apetiti različnih investorjev, zlasti globalne industrije, pri čemer so najbolj na udaru prostorsko majhne družbe in države, največje tveganje za »gnile kompromise« v prostoru. Isti nagibi sebičnega gena, ki jih poganja pohlep, so med glavnimi vzroki prostorske problematike tudi pri urejanju lastninskih pravic na skupnih površinah ali funkcionalnih zemljiščih, nekoč družbeni lastnini v urbanih okoljih. Tu so še različni posredniki, nekateri celo pod pretvezo zastopanja javnega interesa, ki v prostoru prav tako iščejo priložnost za osebno korist. Konkretni primeri potrjujejo, kako množico različnih interesov spremljajo bolj ali manj ostro nasprotovanje, prikriti in nedovoljeni vplivi, nezakonito lobiranje, pritiski in grožnje.⁴²

³⁹ Glej na primer Poročilo Medresorske delovne skupine za usklajevanje aktivnosti v zvezi s posledicami požara v podjetju Kemis d. o. o, dostopno na <www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/Sporocila_za_javnost/2017/07/20170710_Kemis_koncno_porocilo.pdf> (13. 10. 2017); glej tudi Jenull, Kečanović, str. 203–208; <www.irvd.si/wp-content/uploads/2017/09/Jenull_-Kecanovic-Neu%C4%8Dinkovitost-nadzornih-institucij.pdf> (13. 10. 2017).

⁴⁰ Bošnjak.

⁴¹ Prijatelj in dr.

⁴² Med konkretnimi primeri v zadnjem času je na primer Magna. Objektivnosti je bil najbližji javni poziv Gospodarske zbornice Slovenije v prispevku Magna ne sme biti poligon za obračunavanje 4. 9. 2017, da se udeleženi vzdržijo žalitev ali sovražnega govora; <www.gzs.si/mediji/Novice/ArticleId/60955/magna-ne-sme-bitipolygon-za-obracunavanje> (13. 10. 2017).

Preprečevanju in obvladovanju interesnih sporov, še posebej pritiskov in groženj z namenom uveljavljanja zasebnega v škodo javnega interesa, bi morali nameniti več pozornosti. Tiste, ki si prizadevajo za zaščito skupnega dobra, pa kljub temu doživljajo pritiske in grožnje, pa bi morala podpreti tudi splošna javnost, saj ne delujejo v svojem, ampak v javnem interesu. Pravna država pa tudi ne bi smela popuščati pritiskom, grožnjam in izsiljevanju.

4.2. Nepreglednost, izključevanje in pomanjkanje odgovornosti

Če začnemo pri občinah, ki so prva raven oblastnega urejanja prostora, Strategija razvoja lokalne skupnosti v RS do leta 2020 opozarja na odprta vprašanja demokratičnega deficita in izključevanja oziroma ovir za vključevanje prebivalcev pri pripravi in sprejemanju odlokov in drugih splošnih aktov. Da med formalnim in dejanskim obstaja široka vrzel, potrjujejo ugotovitve istega dokumenta o odprtih vprašanjih javne etike in etičnega upravljanja občin.⁴³

Nacionalno poročilo o urbanem razvoju – HABITAT III pri oceni odnosa lokalnih skupnosti do vključevanja javnosti poudarja, da to ni le vprašanje formalnopravne ureditve. Kot pogosto težavo poudarja pomanjkljivo komunikacijo med različnimi sektorji občinske uprave. Strateške usmeritve sicer poudarjajo medsektorsko povezovanje in vključevanje različnih deležnikov v proces priprave dokumentov, na operativni ravni pa je sodelovanje med njimi vseeno težavno in pogosto zelo omejeno.⁴⁴ Ocenjuje, da so lokalne skupnosti zadržane do višje stopnje sodelovanja, javnost pa je po drugi strani razdrobljena na veliko število pobud in oblik organiziranosti. Proces vključevanja so zahtevni z vidika načrtovanja in izvajanja, prav tako morajo biti smiselno vključeni v oblikovanje odločitev. Zagotoviti je treba ustrezne informacije in uporabno znanje pa tudi vključevanje in medsebojno sodelovanje različnih deležnikov.⁴⁵

Vzroki prostorske problematike seveda niso samo v lokalni samoupravi. Občine se večinoma zavedajo pomembnosti dobrega upravljanja prostora, vendar se ob tem srečujejo z množico pričakovanj in interesov, ki niso vedno v skladu z javnim interesom in pričakovanjem večine prebivalcev. V medijih lahko zasledimo precej pogosta obvestila o različnih primerih razvrednotenja prostora, od črnih gradenj do protipravnega prilaščanja javnih površin.⁴⁶ Divje prilaščanje javnega prostora in propadanje grajenega javnega dobra je le še en vidik tega pojava.⁴⁷

Glede vzrokov na državni ravni predstavniki državnih organov ugotavljajo, da je sprejemanje vedno novih zakonov z drobljenjem zakonske materije med glavnimi razlogi za nedosega-

⁴³ Kećanović, v: Cerkvėnik, str. 69–89.

⁴⁴ Vodeb in dr., str. 25.

⁴⁵ Prav tam, str. 54–55.

⁴⁶ Bizjak, str. 175–192.

⁴⁷ Lipnik.

nje zastavljenega cilja: preglednega in stabilnega sistema za zagotavljanje javnega interesa na področju urejanja prostora na eni strani ter razumljivega, razmeroma enostavnega in varnega investicijskega okolja za zasebni interes in gospodarsko pobudo na drugi strani. Pri vrstah in obsegu nalog, ki jih morajo v okviru urejanja prostora izvajati občine, zakonodaja ne pozna nobene razlike med večjimi in manjšimi ali pa mestnimi in preostalimi občinami, kar predstavlja problem zlasti v kadrovsko bolj podhranjenih občinah. Še bolj je problematično, da tudi z vidika prostorskega razvoja zakonodaja vse občine obravnava enako. Med njimi ni povezovalnega člana, ki bi celostno, sistemsko in sistematično zasledoval širše cilje družbe in države kot celote, onkraj ozkih lokalnih interesov. Vse to je privedlo do razmer, ko želi skoraj vsaka občina sama zase umeščati v prostor širok nabor prostorskih ureditev, ne glede na realne potrebe in zmožnosti in ne glede na širši (regijski, državni) vidik.⁴⁸

Na pomanjkanje odgovornosti pri urejanju prostora in zagotavljanju enakih možnosti za vključevanje javnosti pri pripravi in sprejemanju predpisov opozarja tudi Računsko sodišče RS. V revizijskih ugotovitvah navaja, da bi moralo ministrstvo, pristojno za prostor, v skladu s področnim zakonom predpisati podrobnejše pogoje za obravnavo pobud javnosti, vendar tega še ni storilo. Čeprav je načelo javnosti izpostavljeno kot eno temeljnih načel, so v postopku prostorskega načrtovanja pravice javnosti oziroma posameznih predlagateljev sprememb po mnenju Računskega sodišča slabo varovane. Na lokalni ravni se lahko javnost vključi v postopek šele po dopolnjenem osnutku občinskega prostorskega načrta, ko občina novih pobud in večjih sprememb ne more več vključiti v osnutek, ne da bi postopek vrnila na začetek osnutka. Računsko sodišče RS je pozvalo pristojno ministrstvo, da v roku 90 dni po prejemu revizijskega poročila izkaže, da je predpisalo podrobnejše pogoje za obravnavo pobud javnosti s strani občin, česar pa ministrstvo ni storilo. Pri pregledu odzivnega poročila in njegove dopolnitve so ugotovili, da namerava ministrstvo pripraviti Priročnik za obravnavo pobud za spremembo namenske rabe zemljišč. Toda ta po oceni Računskega sodišča RS ni predpis, kot ga v primeru revizijskih ugotovitev predvideva določba področnega zakona, poleg tega pa ni bil pripravljen oziroma sprejet v roku 90 dni po prejemu revizijskega poročila. K temu Računsko sodišče RS dodaja svoje mnenje, da bi moralo biti ministrstvo strokovno dovolj usposobljeno, da naloge s svojega področja opravlja samo, ne da jih oddaja zunanjim izvajalcem in pri tem porablja proračunska sredstva. Po ugotovitvah Računskega sodišča je očitno, da področni zakon v tem pogledu sam predstavlja sistemski vir in strukturni problem izključevanja. Pristojno ministrstvo pa z očitano neodzivnostjo in nestrokovnostjo pri tem očitno sodeluje.⁴⁹

⁴⁸ Ministrstvo za infrastrukturo in prostor RS: Izhodišča normativnih sprememb na področju urejanja prostora in graditve objektov.

⁴⁹ Računsko sodišče RS: Popravljalni ukrepi pri reviziji učinkovitosti urejenosti postopka prostorskega načrtovanja občin – Porevizijsko poročilo.

4.4. Nekateri učinki prostorske problematike na delo sodišč

Vpliv slabega prostorskega urejanja na delovanje sodne oblasti se najbolj kaže pri neuskklajenosti zemljiškoknjižnega stanja z dejanskim stanjem.⁵⁰ V sistemu družbene lastnine so bili posegi v prostor s stanovanjsko gradnjo zelo intenzivni. Zemljišča so bila običajno prenesena na gradbena podjetja, bodisi kot izvajalce ali investitorje gradenj. Po obdobju družbene lastnine, ko so številne pravice ustanavljali in prenašali neknjižno, so sicer s predpisi stvarnopravnega in zemljiškoknjižnega področja uveljavljeni jasni koncepti, vendar so bili sprejeti ob neurejenem dejanskem stanju. Z lastninjenjem je pravica uporabe na družbeni lastnini po zakonu, *ex lege* spremenjena v lastninsko pravico. Iz sodne prakse in strokovnih pravnih mnenj je razvidno, kako zahtevni in dolgotrajni so lahko postopki ugotavljanja, komu dejansko pripada lastninska pravica, tako da imajo sodišča nemalo težav na tem področju.⁵¹

S pregledom sodne prakse se sled slabega urejanja prostorskih zadev razteza od zakonske ravni preko podzakonskih predpisov do občinskih splošnih aktov. Povzetek načelnih ugotovitev, kako državni in lokalni predpisi pri nas vplivajo na delo upravnih sodišč, pa samo dodatno potrjuje iste, sistemske vzroke, kot jih navajajo zgoraj navedeni strateški dokumenti in poročila področnih ministrstev o pomanjkljivostih v državnih predpisih in občinskih splošnih aktih. Še nazornejša je problematika slabih predpisov, razvidna iz odločb Ustavnega sodišča Republike Slovenije o neskladnosti oziroma kršitvah načela ustavnosti in zakonitosti.

5. Zakonodajna sled lobiranja, nedovoljenih vplivov in odklonskih dejanj

Lobistični in drugi interesni vplivi so pri nas formalno urejeni v skladu z demokratičnimi pravili in področnimi etičnimi standardi. Medtem se tudi kultura lobiranja razvija v smeri, da je priznana kot oblika vključevanja in demokratičnega uveljavljanja različnih interesov. Na drugi strani so očitna znamenja prikrite moči lobijev, nezakonitega lobiranja in nedovoljenih vplivov pri upravljanju javnih zadev, ki so med ključnimi dejavniki strukturnega problema izključevanja, tako da skupaj proizvajajo demokratični deficit, neenakost ali diskriminacijo, korupcijo in druga odklonska dejanja.⁵²

Pri urejanju prostora, kar je sicer primarna pristojnost občin, je ob številnih prostorskih aktih presenetljivo, da ni prav veliko podatkov o lobiranju. Glede tega dvomim, da je vzrok domnevno v 56. a členu ZIntPK, ker naj bi ta z zakonsko izjemo puščal odprta vrata nenadzo-

⁵⁰ Igličar in dr., str. 19–22

⁵¹ Klakočar Zupančič, str. 22.

⁵² Igličar in dr., str. 38–42.

rovanemu lobiranju in nedovoljenim vplivom v postopkih priprave in sprejemanja predpisov.⁵³ Določba 56.a člena ZIntPK izhaja iz namena zakonodajalca, da izjemoma podpira »lobiranje« v javnem interesu, ki naj bi ga z namenom krepite pravne države in drugih temeljnih vrednot družbe izvajali predvsem prostovoljci in nepridobitne nevladne organizacije. Toda sam status prostovoljca, nevladne organizacije ali druge ustanove civilne družbe še ne pomeni delovanja v skladu z namenom, ki ga je pri 56.a členu ZIntPK določil zakonodajalec. Zato bi morali predstavniki države in lokalne samouprave v vseh primerih s preverjanjem vztrajati pri sledljivosti in preglednosti (lobističnih) vplivov na predpise. Evidentirati in z enako skrbnostjo kot pri lobistih bi morali preverjati, ali ima predstavnik nevladne organizacije oziroma druge ustanove resnično isti namen, kot je zakonodajalec določil v 56.a členu ZIntPK. To so dejavnosti, ki jih sicer kot obveznost preglednega, sledljivega in odgovornega ravnanja pri pripravi in sprejemanju predpisov ter drugih splošnih aktov zajema institut zakonodajna sled.⁵⁴

Nepregledni in nenadzorovani, nerazkriti vplivi na pripravo in sprejemanje predpisov in javnih politik, pa čeprav iz kroga nevladnih organizacij ali drugih ustanov civilne družbe, niso v javnem interesu niti pravne države niti njenih državljanov in državljanek. Preverjanje, kdo in v imenu koga želi vplivati na pripravo ali sprejemanje predpisov, pa je tudi v spoznavnem (kognitivnem) pomenu prvi pogoj za oceno, ali so dejansko, ne le formalno izpolnjeni vsi zakonski znaki, s katerimi 56.a člen določa izjemo lobiranja. Njen obseg je samo v tem, da tisti, ki dejansko izpolnjuje zakonske pogoje po 56.a členu, ne potrebuje registracije in ostalega, kar je kot pogoj lobiranja določeno za lobiste, poklicne ali nepoklicne. Določba 56.a člena pa v nobenem primeru ne daje odpustkov za zanemarjanje sledljivosti vplivov in s tem preglednosti (transparentnosti) postopka priprave in sprejemanja predpisov ali javnih politik. Nepridobitne nevladne organizacije, ki se tega zavedajo, so evidentiranje in preverjanje svojih stikov s predstavniki lokalne skupnosti, države in EU sprejele kot zgled dobre prakse pri registru transparentnosti na ravni EU.⁵⁵

⁵³ Člen 56a ZIntPK: »Delovanje posameznikov, neformalnih skupin ali interesnih organizacij z namenom vplivanja na odločanje državnih organov in organov samoupravnih lokalnih skupnosti ter nosilcev javnih pooblastil pri obravnavi in sprejemanju predpisov in drugih splošnih aktov, na področju, ki se neposredno nanaša na sistemska vprašanja krepite pravne države, demokracije in varstva človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ne sodi med lobiranje po določbah tega zakona.«

⁵⁴ Igličar in dr., str. 5–14.

⁵⁵ Register in celoten sistem transparentnosti na ravni EU skupaj upravljata Evropski parlament in Evropska komisija; <ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do?locale=sl#sl> (13. 10. 2017); glej tudi zakonodajna sled in povezava z Resolucijo Evropskega parlamenta o preglednosti, odgovornosti in integriteti v institucijah EU, op. cit. št. 58.

5.1. Uporabna vrednost zakonodajne sledi v smislu uporabne etike

Zakonodajna sled v administrativno-tehničnem pogledu zagotavlja evidentiranje, sledljivost in preglednost (transparentnost) lobiranja ter drugih vplivov, od začetkov pripravljavanja splošnega pravnega akta do njegovega sprejema. Na tak način, s sledljivostjo in preglednostjo, podpira enake in poštene možnosti, tako da lahko vsakdo z vključevanjem prispeva k učinkovitosti javne kontrole, sprotnega nadzora, preprečevanja in odkrivanja nedovoljenih vplivov ter drugih odklonskih dejanj, ki spodkopavajo legitimnost, kakovost in učinkovitost zakonov, podzakonskih predpisov in splošnih aktov.⁵⁶

Pri izvrševanju zakonov, podzakonskih predpisov in drugih splošnih aktov zakonodajna sled učinkuje kot mehanizem naknadne in sprotne kontrole, kako različni vplivi in odločitve v postopku priprave in sprejemanja učinkujejo v praksi. Če to povežemo z ugotovitvami o uporabni etiki, da z osredinjenostjo na konkretne družbene probleme in etične dileme išče najboljše možne rešitve, je uporabna vrednost zakonodajne sledi pri urejanju prostorske problematike toliko večja, tako v etičnem kot v pravnem pomenu. Na splošno pa ima zakonodajna sled ob administrativno-tehničnem evidentiranju vplivov širšo vlogo, da spodbuja k odgovornosti za vladavino prava in pravno državo ter tako prispeva k zmanjšanju demokratičnega primanjkljaja, sistemskih vzrokov odklonskih dejanj ter nezaupanja v javne institucije in pravne akte. S praktično istim namenom je dokončno, z Resolucijo Evropskega parlamenta z dne 14. septembra 2017 o preglednosti, odgovornosti in integriteti, uveljavljena v institucijah EU.

6. Sklepna misel

Prispevek *Uporabna etika in prostorska problematika* je nastal v času, ko v Sloveniji potekajo intenzivne priprave na prenovu Strategije prostorskega razvoja Slovenije – SPRS in Strategije razvoja Slovenije do leta 2030. To sta dolgoročna strateška dokumenta, ki se v marsičem navezujeta na cilje Agende 2030 in Vizije Slovenija 2050. Tako kot ob rojstvu uporabne etike gre za vrsto kompleksnih družbenih vprašanj in izzivov, ki narekujejo interdisciplinarno sodelovanje znanosti in prakse. Uporabna etika s primerno etično infrastrukturo lahko veliko pripomore k temu, da z vključevanjem skupnega potenciala raznolikosti, vrednot, uporabnega znanja in deliberativnega pristopa ne samo na prostorskem področju pritegne in motivira celotno družbo.

⁵⁶ Igličar in dr.

Literatura

- BEAUCHAMP, L. T. The Nature of Applied Ethics. V: Frey, G. R., Wellman, C. H. (ur.), *A Companion to Applied Ethics*. Oxford: Blackwell 2003.
- BIZJAK, I. Prostorsko načrtovanje v Sloveniji – je urbanizem mrtev? V: Cerkvjenik, S. Rojnik, E. (ur.), *1. Kongres slovenskih občin*. Ljubljana: Inštitut za javne službe; Maribor Skupnost občin Slovenije; Koper: Združenje mestnih občin Slovenije, 2017.
- BONIOLO, G. The Art of Deliberating Democracy, Deliberation and the Life Sciences between History and Theory. V: Magnani, L. (ur.), *Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics*. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag, 2012.
- BOŠNJAK, D. Zaradi ostankov zdravil v okolju moški manj plodni, *Delo*, 7. 10. 2017; <www.delo.si/znanje/znanost/zaradi-ostankov-zdravil-v-okolju-moski-manj-plodni.html> (13. 10. 2017).
- ČOK, G. Izdelava variant v okviru urbanističnih delavnic kot metoda za doseganje stopnje legitimnosti prostorskih rešitev. V: Gabrijelčič, P., Fikfak, A. (ur.), in dr., *Igra ustvarjalnosti: urbanistične, urbanistično-arhitekturne in planerske delavnice*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2012.
- DREIER, R., PAULSON, L. S. (ur.). Gustav Radbruch: *Filozofija prava*. Ljubljana: GV Založba, 2007.
- Evropski parlament. *Resolucija o preglednosti, odgovornosti in integriteti v institucijah EU*, 14. 9. 2017, <www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0358+0+DOC+XML+V0//SL> (13. 10. 2017).
- GABRIJELČIČ, P., FIKFAK, A. (ur.), in dr. *Igra ustvarjalnosti: urbanistične, urbanistično-arhitekturne in planerske delavnice*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2012.
- GRAD, F., KAUČIČ, I. ZAGORC, S. *Ustavno pravo*. Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 2016.
- Gospodarska zbornica Slovenije, Magna ne sme biti poligon za obračunavanje, da se udeleženi vzdržijo žalitev ali sovražnega govora, 4. 9. 2017, <www.gzs.si/mediji/Novice/Article-Id/60955/magna-ne-sme-biti-poligon-za-obracunavanje> (13. 10. 2017).
- IGLIČAR, A., KEČANOVIĆ, B., RIBIČIČ, C. *Zakonodajna sled: sledljivost vplivov v postopkih priprave in sprejemanja občinskih splošnih aktov*. Ljubljana: Inštitut za ustavno pravo, 2017. Dostopno tudi na: <ustava.si/wp-content/uploads/2017/09/Zakonodajna-sled.pdf> (13. 10. 2017).
- JAMIESON, D. *Ethics and the Environment*. New York: Cambridge University Press, 2008.
- JENULL, H., KEČANOVIĆ, B. Neučinkovitost nadzorstvenih institucij na primeru varstva naravnega okolja (študija primera). V: *Dnevi prekrškovnega prava*. Ljubljana: GV Založba, 2006.
- KEČANOVIĆ, B. (ur.). *3. posvet nacionalne platforme o preprečevanju nasilne radikalizacije in terorizma*, 22. 6. 2017, Brdo pri Kranju, Ministrstvo za notranje zadeve RS – Policija

- in Inštitut za razvoj vključujoče družbe – IRVD. dostop: <www.irvd.si/wp-content/uploads/2014/07/Gradivo-posveta.pdf> (13. 10. 2017). (Citirano Kečanović 2017a.)
- KEČANOVIĆ, B. Vključujoča in varna lokalna skupnost. V: Cerkvenik, S., Rojnik, E. (ur.), *Zbornik 1. kongresa slovenskih občin*, Ljubljana: Inštitut za javne službe; Maribor: Skupnost občin Slovenije; Koper Združenje mestnih občin Slovenije, 2017. (Citirano Kečanović 2017b.)
- KEČANOVIĆ, B., Politika etičnega poslovanja in etična infrastruktura v podporo uresničevanju strateških ciljev javne uprave, prispevek na Dnevih slovenske uprave 2015, Fakulteta za upravo, Ljubljana; <www.irvd.si/wp-content/uploads/2015/05/Kecanovic.pdf> (13. 10. 2017). (Citirano Kečanović 2015a.)
- KEČANOVIĆ, B. Obvladovanje tveganja pri nastajanju in sprejemanju predpisov. *Pravni letopis*, Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti, 2015. (Citirano Kečanović 2015b.)
- KEČANOVIĆ, B. Pomen vključujoče družbe pri urejanju in nadzoru lobiranja. *Podjetje in delo*, 2014, št. 6-7.
- KLAKOČAR ZUPANČIČ, U. Določitev pripadajočega zemljišča k stavbi po ZVEtL. *Pravna praksa*, 2011, št. 43.
- LIPNIK, M. *Zasebna in javna last v soseskah skozi zgodovino*; intervju. 8. december 2015. Dostopno na: <javnepovrsine.wordpress.com/2015/12/08/intervju-12-martina-lipnik/> (13. 10. 2017).
- MARMOR, A. (2004), Should We Value Legislative Integrity? *Public Policy Research Paper* University of Southern California Law School, 2004, št. 14.
- Ministrstvo za infrastrukturo in prostor RS. *Izhodišča normativnih sprememb na področju urejanja prostora in graditve objektov*, št. 35001-76/2013/27, 13. 11. 2013; <www.izs.si/fileadmin/dokumenti/Zakonodaja/spremembe-zakonodaja-2014/Izhodisca-MzIP-13-11-13.pdf> (13. 10. 2017).
- MLINAR, Z. (ur.). *Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?* Ljubljana: SAZU, 2016.
- NARED, J. Participativno raziskovanje in načrtovanje kot del študijskega procesa. V: Bartol, B., in dr. (ur.), *Slovenski prostor 2050: vizije prostorskega razvoja Slovenije*. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, 2016. Dostopno na: <www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostorski_razvoj/slovenski_prostor_2050.pdf> (13. 10. 2017).
- PARKINSON, J. *Deliberating in the Real World: Problems of Legitimacy in Deliberative Democracy*. New York: Oxford University Press, 2005.
- PAVČNIK, M. *Teorija prava*, Ljubljana: GV Založba, 2015.
- PRIJATELJ, V. M., HOČEVAR, B. Zelo strupeni plini bi najprej poškodovali dihala. *Delo*, 8. 6. 2017, <www.delo.si/novice/okolje/zelo-strupeni-plini-bi-najprej-poskodovali-dihala.html?iskalnik=Barbara%20Ho%C4%8Devar> (13. 10. 2017).
- Računsko sodišče RS, *Popravljalni ukrepi pri reviziji učinkovitosti urejenosti postopka prostorskega načrtovanja občin*, Porevizijsko poročilo, št. 320-1/2016/48, 11. 10. 2017, <www.rs-rs

- si/rsrs/rsrs.nsf/I/KD07770148F79677DC12581B60045AF29/\$file/ProstorskoNacrtovanje_porev.pdf> (13. 10. 2017).
- Služba Vlade RS za razvoj in evropsko kohezijsko politiko. *Strategija razvoja Slovenije 2030 – osnutek*, <http://www.svrk.gov.si/fileadmin/svrk.gov.si/pageuploads/Osnutek_SRS2030_-_javno_posvetovanje.pdf> (6. 11. 2017).
- SPLICHAL, S. (ur.). *Zagovor javnosti: med svobodo izražanja in sovražnim govorom*. Ljubljana: SAZU, 2017.
- STRAHOVNIK, V. Spoznavne vrline, integriteta in etika javne uprave. V: Kečanović, B. (ur.) in dr. *Javna etika in integriteta: odgovornost za skupne vrednote*. Ljubljana: KPK, 2012.
- TILLMAN, J. J. *An Integrative Model of Moral Deliberation*. London: Palgrave Macmillan, 2014.
- Vlada Republike Slovenije. *Politika napredka in kakovosti sodobne javne uprave, sprejeta v podporo uresničevanju Strategije razvoja javne uprave*, št. 01000/- 9/2014/11, 29. 4. 2015, <http://www.mju.gov.si/fileadmin/mju.gov.si/pageuploads/SOJ/2015/POLITIKA_NAPREDKA.pdf> (6. 11. 2017).
- Vlada Republike Slovenije. *Poročilo Medresorske delovne skupine za usklajevanje aktivnosti v zvezi s posledicami požara v podjetju Kemis, d. o. o.*, 6. 7. 2017, <www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/Sporocila_za_javnost/2017/07/20170710_Kemis_koncno_porocilo.pdf> (13. 10. 2017).
- VODEB, V., in dr. *Nacionalno poročilo o urbanem razvoju – Habitat III*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Direktorat za prostor, graditev in stanovanje, 2016.